

Századunkban nem volt, mert nem is lehetett olyan nemzedék, amely ne hangoztatta, ne joggal hangoztatta volna: »történelmi időköt élünk«. A történelmi idők krónikása azonban, még ha maga átélte is az illető történelmi korszakot, rendszerint bizonyos távlatot várt és követelt, s csak az adott történelmi korszak elmúltával vállalkozott az események megörökítésére. Móra Ferenc, mint annyi kortársa, maga is felismerte a körülötte folyó események történelmi jelentőségét, 1918-ban, a polgári forradalom győzelmét követő hetekben nem várta meg az idők múlását, s azonnal nekilátott a cselekvően átélt történelmi napok eseményeinek rögzítéséhez.

1918. november 17-én, alig két héttel a győzelem után, elsőnek vesz tollat a kezébe, hogy az utókor számára is pontosan és részletesen megörökítse, mi történt Szegeden a Károlyi forradalmat megelőző és azt követő hetekben.

Móra írásaiból is megtudhatjuk (Hogy alakult meg a szegedi Nemzeti Tanács? Szegedi Napló, XI. 17.), hogy október 19-én, a Munkás-otthon könyvtárszobájában született meg először a szegedi értelmiségiek agyában a gondolat: meg kell szervezni a városban a Nemzeti Tanácsot. Hollós József, a szegedi radikális mozgalom legnagyobb múlttal rendelkező vezetője, Móra Ferencet javasolta elnöknek. Móra elhárította a megiszteltetést. Kijelentette, hogy »minden erejével szolgálni fogja a küszöbön levő forradalmat, amelyért eddig is exponálta magát lapjával együtt, forradalmi vezérnek azonban alkalmasabb ember kell, mint ő, kevésbé passzív, kevésbé skrupulózus és sokkal jobban ráérő ember«.

Az események azonban oly lüktető iramban követték egymást, hogy mire Móra tiltakozása érvényre juthatott volna, már jelentős része volt a politikában. Miat a Szegedi Napló főszerkesztője és a Somogyi Könyvtár igazgatója, állásánál fogva is a szegedi értelmiség vezetőrétegébe tartozott. Írói munkássága hallatlan népszerűségét, szellemi vezető szerepét biztosította, közismerten haladó társadalmi és politikai szemlélete pedig a kialakuló új világban elfoglalandó helyét is meghatározta. Hiába idegenkedett korábban is a »politikoszféritól« (ő nevezte így), hiába igyekezett volna könyvei, műzeumi kincsei közé zárkózni, ki kellett lépnie a fórumra. A kor nemcsak a született vezérek, a harcra szánt forradalmárok, de a Muszáj Herkulések kora is volt. Muszáj Herkules volt Móra a polgári forradalomban? Moglehet. De ha Muszáj Herkulesként, ha Jónásként vállalta is, — vállalta a történelem megszabta szerepet, s a kezdeti húzódozás ellenére a polgári forradalom egyik szegedi vezéregyéniségévé vált.

A Szegedi Napló hasábjain, szinte napról napra követve a történelmi események útját, Móra forradalmi pályafutásáról, a radikális pártban végzett tevékenységéről is képet kapunk. Október huszonötödikén közli a lap a szegedi radikális párt felhívását, ebben szögezi le a haladó erők követelését: »A mi programmunk, röviden: az új Magyarország«. A továbbiakban határozottabban is körvonalazza a felhívás, mit jelent ez az általános törekvés. Az általános titkos választójog, a földbirtokviszonyok rendezése, a nemzetiségek jogainak biztosítása, az ország teljes nemzeti szuverenitása, a béke, a kulturális és szociális előrehaladás szerepel a párt programjában. Másnap már a Nemzeti Tanács kiáltványa szerepel a lap első oldalán. Harmadnap (X. 27.), mikor a forradalom szegedi előrehaladásának tudósítását várná az olvasó, a Móra szerkesztette Sz. N. »Újdonságok« rovata helyén egy fehéren hagyott hasáb éktelenkedik. A közepén néhány soros magyarázat: a lap szerkesztőivel közölték, hogyha előzetes cenzúra nélkül jelennek meg a lapban az idevonatkozó közlemények, a lapot elko-bozzák. Ennek a fenyegető és feltétlenül bekövetkező túlkapásnak megakadályozására döntött úgy a szerkesztőség (mivel a cenzúra intézményét a szegedi lapok egy korábbi megállapodása értelmében egyáltalában nem ismerték el, s most sem vetették magukat alá szekatúrának), hogy önmaga kiharcolt »cenzúrázza« a lapból az idevonatkozó anyagot. — Így állt a hét évtizeddel korábban kiharcolt győzedelmes sajtószabadság ügye a forradalom előestéjén Szegeden.

A 48-ban megkezdett és véglegesen meg nem oldott történelmi feladatok megoldására — úgy érezték, most jött el az idő. A történelmi folytonosság gondolata ott élt a legjobb harcosok szívében. »Most győz az a Kossuth, aki 48-ban megmutatta a népnek a demokrácia útját, és 49-ben kiadta az útját az erőszakos hatalomnak — mondotta a Kossuth szobornál rendezett első nagyszabású forradalmi népgyűlésen Juhász Gyula. — Ha Ferenc József regimentje elfogyott, élni fog a Kossuth Lajos regimentje» (Sz. N. XI. 29.). Az október harmincadiki diáküntetésnek is Juhász Gyula a szónoka. »Ezután nemcsak beszélni lehet és kell a békéről — hirdeti — de azt csinálni is kell és harcolni is érte, mert a béke az a népnek, ami az élet az egyénnek: a legdrágább kincs a világon! Memento mori! — tanították eddig a középkori latinság igéivel, de mi ezután a modern humanista jelszót hirdetjük: Memento vivere. Emlékezzél az életre, amelyhez minden élőknek szent joga van a földön!«

Ez a program Móra programja is. Négy esztendő háborúellenes agitációjára, az imperialista háború vérengzése ellen versben és prózában vívott harcára (amelyről egyébként csodálatosan szellemesen megörökített epizódokat olvashatunk a novemberi és decemberi Sz. N-ban név nélkül közölt »A szegedi cenzorjárás története« című Móra cikksorozatban) — (nov. 22., 24. és dec. 8., 24.) a befejező akkordok idején teszi rá a koronát. Mikor a háború kimenetele már nyilvánvalóvá lett, a lehetséges társadalmi haladás követelésével teszi elfogadhatóvá a vereséget. »Jobb volt ezt a háborút elveszíteni — írja — ha egy, bár megfogyatkozott, de szabad és modern magyar nemzet kerülünk ki belőle, mint megnyerni úgy, hogy még eddigi álszabadságunkat is elvesztve a porosz cezarizmus halálos ölélésében a feudalizmus fenntartói legyünk itthon, s az emberi és nemzeti szabadság megátkozott pandúrijai a világ előtt.« (A törv. hatóság rendkívüli közgyűlésén elmondott beszédből.)

Móra első történelmi jelentőségűvé vált tette a három párt (Szegedi függetlenségi és 48-as párt, Radikális Párt és Szociáldemokrata Párt) közös proklamációjának megfogalmazása volt. »A néptenger rengés az a Nemzeti Tanács hajóját röpíti előre« — írja ebben Móra. S a kiáltvány hangja is a viharos tengeren bukdácsoló, hánykolódó hajó parancsnokának parancsoláshoz nem szokott, de a nehéz helyzetben mindenre elszánt, segíteni akaró kemény vezényszava: »A haza végszélyben van — inti társait.

»Az a feudális érdekszövetkezet, amely belevitte a háborúba (t. i. az országot) az egész világ ellen és ostobaságával elvesztette vele a háborút, most el akarja veszíttetni vele a háborút, most el akarja veszíttetni vele a békét is, hogy a maga bőrért megmentse... A késedelmezésre nincs idő, a semlegesség kényelmes köpönyegébe bújni nem lehet, színt kell vallani, a langyos véleményűeket ma kiköpi szájából az élet.«

Ha ezt olvassuk, lehetetlen nem gondolni arra: mindössze tizenkét nap telt el azóta, hogy Móra el akarta háritani magától a forradalmi vezér szerepét!

De ezekben a napokban mérőföldes léptekkel halad, a naptárt is leahagyva a történelem. A rendkívüli törvényhatósági gyűlés — amelyet Becsey Károly és negyven társa kérésére hívtak össze — már olyan, Móra benyújtotta javaslatot tárgyal, amely az előkészületek napjaiban elvesztette aktualitását. Mikor megszövegezték, még a forradalom küszöbén állt az ország, mikor benyújtották, már benne gázolt, s mire napirendre tűzték, már diadalt is aratott.

»Polgártársak, ez a beadvány a mai formájában már elavult stílusgyakorlat — mondotta Móra, — amely csak arra szolgálhat alkalmul, hogy mai összejövetelünkön utólérdjük a vágatott időket és meghatott lélekkel éltessek a népuralmat, amely nem az Isten kegyelméből, hanem a magunk akaratából való, amit ezen a földön egyszer lehetett eddig elmondani, 1849-ben, és lelkünk piros kendőjét lobogtassuk azok felé, akik ma ezt a népakaratot szimbolizálják.«

Az első okmány, amellyel a Nemzeti Tanács a közéletbe lép, amellyel a létét a város elé tárja, a rendzavarók fékentartására kibocsátott statáriális rendelkezés. Itt Móra neve még csak egyike a rendelet alatt sorakozó aláírásoknak.

A Nemzeti Tanács összetétele azonban fényt derít arra is, hogy ez a testület nem a forradalom irányába fogja vezetni a várost. A Tanácsban, ahol Móra Ferenc és Juhász Gyula képviselte voltaképpen a valóban balra tartó, forradalmi szándékú radikális értelmiséget, a burzsoázia és a szegedi opportunisták szociáldemokrácia vezetői jutottak többséghez, s bár elvileg ekkor (a kommunista párt megalakulása előtt) a szociáldemokrácia a leghaladóbb politikai csoportosulás, gyakorlatilag, a feudális erőket kiszolgáló burzsoáziával lepaktáló jobboldali szociáldemokraták elleni küzdelemben még a polgári radikalizmus talajáról is lehetett a haladás érdekében harcolni. Még Tonelli Sándornak, a szegedi forradalom nem éppen haladó polgári krónikásának is szemet szúr a Tanács felemás összetétele. Ő közli, Kelemen Béla »Adatok a Szegedi ellenforradalom és szegedi Kormány történetéhez« című munkája előszavaként, kik milyen irányba vitték, vagy igyekeztek vinni a Nemzeti Tanácsot. A függetlenségi elveket valló Becsey Károly, aki a forradalom győzelmének időszakában is kitartott a magántulajdon szentsége mellett, a haladó elemek által keresztülvitt »telekértékadó« rendszeresítése ellen

igyekezett felhasználni minden lehetőséget, a tőle nem sokban különböző Pálffy Dániel a többi kiscgazda képviselővel együtt, óva intette a várost a balratolódástól. A függetlenségi pólussal szemben állt a szociáldemokrata góc, amelyhez később a radikálisok balratolódott szárnya is csatlakozik. Hollós József, Dettre János a későbbi kormánybiztos pedig a Károlyi pártból indul el balfelé. A polgári forradalom szegedi vezetői közt Tabódy Zsolt az egyetlen, aki az orosz fogságból hozott forradalmi tapasztalatok birtokában kezdi meg munkáját a Nemzeti Tanácsban. »A szegedi Nemzeti Tanács reakciós többsége kezdettől fogva szembefordult a néptömegek törekvéseivel. Az országos Nemzeti Tanácsba tömörült burzsoá és szocdem pártok leplezett politikai célkitűzéseit szolgálva mindent elkövetett, hogy a szegedi proletariátust kiszorítsa a küzdőtérrel és megóvja a burzsoázia vezető szerepét is.« (Székely Lajos : A szegedi munkásosztály harca a Tanácsköztársaságért.) Arra, hogy Móra már alakulásakor látta volna a Nemzeti Tanácsnak összetételéből adódó nyilvánvaló tehetetlenségét, nincs bizonyítékunk. Feltehető, hogy ha voltak is kezdettől fenntartásai, a magyar nép felemeléseért végzendő munka legjárhatóbb útjának mégis ezt tartotta, s ezért is vállalt szerepet a Károlyi-forradalom szegedi vezérkarában.

A novembereleji lapokból kiviláglik, hányféle munka hárul Mórára már a forradalom kezdeti szakaszán. A Radikális Párt részéről tagja, illetőleg társelnöke a Nemzeti Tanácsnak, a Radikális Párt szegedi szervezetének egyik elnöke, a Nemzeti Tanácsnak a bíróságához és az ügyészséghez delegált képviselője, mindezek mellett szinte valamennyi jelentős politikai megmozdulás, népgyűlés szónoka s még ezenfelül XI. 7-én őt bízzák meg a Nemzeti Tanács felvilágosító és agitációs gárdájának megszervezésével is. Amint a megbízást megkapja, máris hozzálat a segítőtársak toborzásához. Felhívja »mindazokat az intelligens polgárokat, akiknek szónoki készségük van, s akik képességét éreznék magukban arra, hogy a nép lelkéhez hozzáférjenek« — támogatják a Nemzeti Tanácsot ebben a munkában. Kik és hányan jelentkeztek az értelmiség köréből ebbe a gárdába, igaz felvilágosító munkát végeztek-e, vagy valóban a csanádi püspök képviselőjének szándéka szerint, az önkéntes földfoglalkó lecsillapítása; a nagybirtokmentő propaganda eszközüvé vált-e a gárda, a történészek feladata kideríteni, — annyi tény, hogy Móra november 10-én ismét felveti a Nemzeti Tanácsban : »Ő a neki szánt szerepet már betöltötte, a további munkában gyakorlatibb emberekre van szükség . . .« — jobb szeretné eredeti munkahelyéről szolgálni az ellenőrzés és felvilágosítás ezernyi feladatát.

Ebben a visszavonulási szándékban már nyilvánvalóan benne van a Nemzeti Tanács tevékenységének kritikája is : Móra és Juhász nem vállal közösséget a Nemzeti Tanács reakciós, korrupt, opportunistá tevékenységével. A tényekhez azonban az is hozzátartozik, hogy a tanács Móra lemondását *nem* fogadta el. A Nemzeti Tanács politikájára a jobboldali erők túlsúlya nyomja rá bélyegét. A forradalmi testületként a történelem porondjára lépett tanács most vagyonnevédelemmel, fegyveres vagyonnevédelemmel »polgárórság« szervezésével foglalkozik, s november 18-án felosztja s lefegyverzi a katonatanácsokat. Juhász Gyuláról tudjuk, hogy november hónapban mind kevesebbet jár el az ülésekre, s 25-én végül is Hollós Józseffel együtt benyújtja lemondólevelét :

»Amikor a Nemzeti Tanácsot megalakítottuk egy forradalmi testület szervezése lebegett szemünk előtt, melynek minden egyes tagja garancia arra, hogy a nagy időknek megfelelő forradalmi radikálizmus eszméit minden vonalon megvalósítja. Azóta ez a testület újabb és újabb konzervatív elemek bevonásával egyre jobban eltávolodott eredeti céljától s ma már sokkal inkább egy heterogén bürokrata egyesüléshez, semmint egy forradalmi tanácshoz hasonlít. Ezen egyesülés céljai a mi intencióinknak nem megfelelőek. Ennélfogva alulírottak tisztelettel kijelentjük, hogy a szegedi Nemzeti Tanácsból ezennel kilépünk.« (Juhász Gyula levele — Császtvai István közlése, Délmagyarország, 1953. III. 21.)

Igaz, a Nemzeti Tanács Juhász Gyuláék kilépését sem fogadta el. A Munkásmozgalmi Intézet archivumában (MMI. Arch. XII./2 — 189. — N. T. 1918.) található a Nemzeti Tanács válasza is, amely a konzervatívoknak minősített tagok megnevezését kéri, s »az összhang helyreállítását«, a kilépni szándékozók bennmaradását várja a nyílt vitától. Arra vonatkozólag, hogy Móra ebben a kérdésben hogy foglalt állást, s hogy november 10-én megfogalmazott szándékának végül is milyen formában szerzett érvényt, egyelőre még nem sikerült nyomára jutnom.

Nem lehet perdöntő, de mindenesetre érdekes, hogy az egyetlen dokumentum, amely Mórának a Szociáldemokrata Párttal való kapcsolat-keresésére mutat, Juhász levelénél mindössze két nappal később kelt. Ebben a levélben Móra a Szociáldemokrata Párt szegedi szervezete könyvtárának rendezéséhez, illetve kiegészítéséhez ajánlja fel segítségét, hogy ezzel is »a hatalomra jutott munkásságnak új pozíciójához mért szellemi fegyverekkel való felszerelését« támogassa. (A levél teljes szövegét Bóday Pál : A könyvtáros Móra Ferenc c. tanulmánya közli. A Szegedi Egyetemi Könyvtár kiadványai, 17. sz.)

Ügyszintén Móra és a Nemzeti Tanács lazuló kapcsolatát érzem abban a tényben is, hogy a Nemzeti Tanács november 29-i ülésén alelnök létére azt javasolja : szűnjön meg a

Tanács, mert »eredeti programját, a forradalom előkészítését és az első napokon a rendfönn-tartás munkáját már kimerítette«, s az ellenőrzés már a kormánybiztos feladata.

Móra politikai szemléletének, állásfoglalásának gazdag dokumentumanyagát őrzik azok a beszédek, amelyeket a különböző forradalmi szervezetek, négyülések ünnepi szónokaként mondott el. Értékelésünk ezidáig leggyakrabban a Sz. N. karácsonyi számában vezércikként közölt beszédrészletre, a »Hiszek az emberben« címmel híressé vált kis publicisztikai remekműre támaszkodott. Valóban, művészi szempontból talán ez a szintézise, a csúcsa Móra forradalmi publicisztikájának. Állásfoglalásának megvilágítására azonban úgy érzem, szólnunk kell a korábban elhangzottakról is.*

Az első és alapvető harci kérdés, amelyben Móra állást foglal, az államforma kérdése. Az október harmincegyedik tömeggyűlésen húszezer ember előtt igenli, élteti a köztársaságot. A forradalom kitöréséért nem a király, hanem a kamarilla felelősségét hangoztatja. De tudja és látja, hogy a megindult lavinát nem lehet feltartóztatni. A törvényhatóság rendkívüli közgyűlésén beadott dekrétumban már a népköztársaság államformáját érzi az egyetlen korszerű, történelmileg jogosult államformának. Ugyanakkor nem áll meg a republikanizmus határainál. A szellemi munkások vasárnapján (nov. 19.) elhangzott beszédében azt is kifejti, hogy »a forradalom nem fejeződött be igazán a köztársaság kikiáltásával, csak most kezdődik igazán. Ami eddig történt, csak dekoráció volt és előjáték, — az összeütközésekben gazdag dráma csak most kezdődik«.

Prófétai szavak ezek, amelyeket a történelem igazolt.

A szükségszerűen, feltartóztathatatlanul közeledő jövőendő képe kezdettől benne él Mórában. Akárcsak Ady, ő is sejti, érzi, hogy a cél, amelyért harcol — a polgári forradalom győzelme — nem olya meg a magyar társadalom minden égető kérdését, nem ad frt az emberiség minden sebére.

»Nem is egészen új, de egészen magyar gyönyörű típus. Követeljük a legteljesebb demokráciát, az általános, titkos és egyenlő választás-jog elvét becsületesen, mártírosan, holott századokkal nálunk előbbjáró kultúrtársadalmak eredményei már elvették titokban minden guszthusunkat.«

Adynak ez a vallomása természetesen nem adhat magyarázatot a nála kevésbé tisztán látó, politikailag kevésbé tudatos Móra politikai állásfoglalásának megértéséhez. Nyilvánvaló, hogy a radikalizmus ismeretén s céljain való túljutáson alapuló Ady-féle »két meggyőződés« több, előrehaladottabb Mórának a polgári radikális célokat némi szabadkőműves mitosszal, magával hozott paraszti plebejus demokratizmussal egységbe forrasztó, sokban abszolút naiv szemléleténél. Annyi azonban mégis igaz, hogy Móra a forradalom időszakában továbblépett mint radikális harcosszársai. Meglátta, hogy a feudalizmussal való leszámoláshoz nem elég a polgárság ereje, s tágabb horizontján — mint Ady — ő is felfedezte »a jövőendő fehéreit«. Sőt, ebben az időben cikkek sokasága tanúskodik róla, felismeri a szocializmust, mint az emberiség egyedül lehetséges boldog jövőendőjét. Nem szabad azonban Móra szocializmus fogalmát a tudományos szocializmus fogalmával azonosítani. Móra nem a proletariátus osztályharcával kivívott osztály nélküli társadalmat, hanem az emberi egyenlőség és boldogság elvont világát kívánja és várja. S ugyanakkor a »két meggyőződés« nála, Adytól eltérően mégis abban jelentkezik, hogy a szocializmus szükségszerűségének felismerése nem érik azonosulással. Látja, és lelkében vállalja is a negyedik rend uralmát hozó jövőendő, de nem érez magában elég erőt arra, hogy tettekre váltva a felismerést, sikraszálljon maga is ezért a győzelemért. Szemléletének világos, szinte a kívül álló objektivitásával és szabadságával megfogalmazott elemzését adja a szegedi nők december 10-i gyűlésén:

»Én magam sohasem csináltam belőle titkot, hogy a jövő társadalmának a tiszta kollektívizmus társadalmát kívánom, mint meggyőződésem szerint a legtökéletesebbet amely ugyan nem teszi boldoggá az emberiséget, de elvesz boldogtalanságából, — és személyi érdekek sem kötnek a kapitalista társadalomhoz, engem, aki nem hagyok egyebet a gyermekeimre, mint egy fiók elfonnyadt virágot és egy fiók elfonnyadt verset. Miért vagyok hát itt, a polgári radikális pártban, amelyhez engem nem telekkönyvi és betétkönyvi adatok kapcsolnak, csak lírai motívumok, és miért nem vagyok a szociáldemokrata pártban, amelynek dogmáit már amennyire én dogmákban egyáltalán hinni tudok, hiszem és vallom? S amelyben én nem vesztethetek semmit, mert meg vagyok róla győződve, hogy bármi legyen ma a szocialisták véleménye erről, a szocializmus, amely az emberiség legnagyobb szellemeinek köszönheti létrejöttét, a jövőben sokkal jobban meg fogja becsülni a szellemi munkást, mint ahogy a régi társadalom megbecsülte. Az, hogy én mégis csak a partról integetek a szocializmus hajójának, amilyről tudom, hogy meg fogja találni az ígért földjét, annak az a magyarázata, hogy magamban sem vagyok biztos, el tudok-e olyan gyökerestől szakadni a polgári osztálytól, amint ez egy igazi szociáldemokratának kötelessége. Nem tudom, nem maradnak-e belső életemnek gyökérhajszálai abban a polgári talajban, amelyben születtem, nevelődtem, amely életem verejtékét beitta, és színét megadta s amelyre ha havas fejfel visszanezék az esztendő»

távtávból, amely pirosabbá teszi az elmúlt örömeiket és fakóbbakká a bánatokat, akkor azt kell látnom, hogy énram mégis csak olyan bélyeget nyomott a polgári társadalom, amelynek eltávolítása ma talán még véres sebet okozna.»

Soká úszik még a szociáldemokratizmus hajója a történelem vizein, de előbb-utóbb célhoz ér az ígérlet földjén — vallja Móra. S addig, lassan, lépésről lépésre, mind egy szálíg felveszi, befogadja a polgárság utazóit is. De az útra készen kell állni, készen szemléletben, közösségvállalásban, gondolkozásmódban. S a felkészülés útja, a szocializmus iskolája, a szociáldemokratizmus előcsarnoka, a szellemi munkások számára a radikalizmus.

Nyilvánvaló, hogy ebben a formában nem helytálló Móra érvelése. A polgári mozgalmak, még a leghaladóbbak is, távol állnak attól, hogy a szocializmus kádertartalékait neveljék, s ha az értelmiség legjobbjai a polgári radikális mozgalmak iskoláját kijárva egyénileg eljutottak is a munkásmozgalomhoz (pl. számos galileista), azok a polgári pártok törekvései *ellenére*, s nem azok *következtében* értek szocialistává. S elsősorban a dolgozó osztályokkal való kapcsolatuk ereje, közvetlen vagy közvetett volta szabhatta meg útjuk irányát, balratolódásuk ütemét és mértékét. Az is nyilvánvaló ma már, hogy az a szociáldemokrata párt, amellyel Móra szemben állt, az opportunizmus mocsarába fulladva nem lehetett világitó fáklva a tévedező kispolgárság, útkereső értelmiség előtt sem. Mégis a fent idézett, a szegedi lányok és asszonyok gyűlésén elmondott beszéd Móra politikai szemléletének megértése szempontjából nem lehet közömbös. Annál is inkább fel kell rá figyelniünk, mert Móra akkor mondta ezt, mikor a Nemzeti Tanács politikai irányvonala, a tömegnyomásra történő átmeneti balratolódás után ismét jobbra tart. Egy héttel később, december 18-án tárgyalják a »Bolszevikok elleni védekezés« című napirendet, amely már az ellenforradalmi rendszabályok foganatosítására készíti fel a szegedi burzsoáziát, s ugyanezen az ülésen hangzik el először az a javaslat, hogy »amennyiben Budapesten bolszevik kormány alakulna, Szeged azt ne ismerje el, hanem a vidék bevonásával alakuljon önálló köztársasággá«. (Idézi Tonelli Sándor, fentebb említett tanulmányában.)

Ebben az atmoszférában helytállni, a polgári radikalizmus talajáról a nép érdekeit következetesen képviselő, egyedül forradalmi szemlélet felé közeledni, nem volt könnyű feladat. S egy héttel a Nemzeti Tanács leleplező hatású ülése után Móra újra és megint csak a forradalom ügye mellett foglal állást. Ekkor írja már említett, felejthetetlenül szép karácsonyi vezércikkét: »Hiszek az emberben«.

Ez az írás a forradalmi humanizmus hitvallása. Bevezetőben arról szól, mit jelent a szabadság, s a királyok önkényes, csak a szubjektív ösztönöktől és indulatoktól vezérelt szabadságával szembehelyezi a népek igazi szabadságát, azt, ami a felszabadított magyar népnek, — úgy reméli, végül osztályrészul jutott:

»A forradalomból született szabadságnak csak egy tartalma lehet, amely azt megszenteli: szabad megtenni mindent, ami nem keveseknek jó, hanem sokaknak: szabad megtenni mindent, ami nem kiváltság, hanem megváltás; szabad megtenni mindent, ami fogyasztja a boldogtalanságot és megsokasítja az örömet a világon!« A szabadság szülötte pedig, ha véren, szennyen, könnyön át — de mégiscsak az emberi boldogság lesz, — vallja Móra.

»En tudom azt, hogy itt még lesznek földrengések s lávaömlések és hogy sok minden, ami szívünknek kedves, elpusztulhat még és a saját életünk is füstté válhat a nagy tűzveszélyben, amelynek csóvavetői voltunk — és én mégis hívó hittel kiáltom, hogy füstön, ködön, gyászon, szenvedésen túl látom az ígérlet földjét, amelyen nálunk boldogabb nemzedék éli a miénknél emberibb életét. Hiszek abban az állandó szociális erőben, amely az emberiség történelmének zúrzavarában állandóan azon dolgozott, hogy a céltalanságból rendet, a zavarból szépséget, a kegyetlenségből emberséget, — az erőszakból szeretetet hozzon ki. Hiszek abban a cselekvő emberi jóakarásban, amely a fejlődésnek csak olyan hajtóereje, mint a szerelem, vagy az éhség s amely ha néha elbújt is, ha néha megbénultnak látszott is, mégis csak évszázadról-évszázadra javított az életen s ha sántikálva, ha botorkálva, ha visszacsúszva is, mégis csak előbbre vitte az emberséget.«

Az emberség útját, fejlődését Móra a társadalmi viszonyok elevenébe vágó képekkel teszi szemléletessé, megmutatva, hová jutottunk néhány ezredév alatt.

»Még sokan vannak, akik rabszolgamunkát végeznek, de a nyílt rabszolgaság már megszűnt. Még vannak királyok, akik azzal mulatják magukat, hogy halomra öletik egymással az embereket, de a legyőzött ellenség koponyájából már nem csinálnak ivóserleget. Még megbírságozzák a parasztot, aki lelövi a nyulat, amit az Isten kizárólag az úri nimródok számára teremtett, de már nincs meg a törvény, amely pár száz évvel ezelőtt jogot adott a földesúrnak, hogy köszvényes lábát az elfogott vadászó párolgó vérével gyógyítsa. Még vannak szennyes és bűzös börtönök, de már eltűntek az akasztófák, amelyek hajdan minden község határát díszítették. Még akadnak, akik azt hiszik, van közükhöz, ki hogyan szokott érintkezni az Istenével, de már nincs sárga folt és rég nem ropognak az inkvizíció máglyái. A nemi

erkölcsöt még sok barbár törvény teszi immoralíssá, de sok tiszta, szelíd öröme van a meghitt családi otthonnak, amelyet az elmúlt idők nem ismertek.»

És ez a megtett út joggal erősíti meg Móra abbeli hitét, hogy az emberiség most a forradalmak győzelmével új, beláthatatlan magasságokba ér majd.

»Minél magasabbra kapaszkodik az emberiség, annál határtalanabb lehetőségei nyílnak meg számára a boldogulásnak és ha egyelőre a szocializmus a legmagasabb pont, amely felé most az út vezet, egészen bizonyos, hogy azon túl is jönni fognak még új orrmok új perspektívákkal.»

A polgári forradalom első és egyetlen karácsonyán gondok és aggodalmak közt ünnepelnek a családok. Éppen ezért helyénvaló, sokszorosan értékes Móra biztató szava, amely megérteti velük, hogy az új Európa vajúdása nem mehet füst és láng, recsegés és reszketés nélkül. De tudniuk kell azt is, hogy »Mindez elkerülhetetlen és mindezt el fogják bírni azok, akik a háborút elbírták, amelynek a rémségei nagyobbak voltak és tovább tartottak. De a jövő győzelme eljön, s azzal hozhatjuk közelebb, ha bátran szemébe vágjuk a közeledő gondnak, rémnek, ha emelt fővel valljuk a humanizmus tanítását, Móra legszívőbőljövőbb igazjét: »Hiszek az emberben.»

Nemcsak politikai tartalma, eszmei mondanivalója, mély humanizmusa és minden nehézséggel megküzdő optimizmusa teszi jelentőssé a »Hiszek az emberben«-t. Móra 1918–19-es tevékenységében legjobban az fáj a kutatónak, hogy nagyobb mű, valóban irodalmi alkotás nem született ebben az időben, hogy a versek s irodalmi értékű tárcák áradása is megszűnt, (mindössze egy többrészes tárcasorozat jelenik meg ebben az időben, a kultúrpalotai rajzokat magábfoglaló »Amink van« című), nagyobb lélegzetű írásba pedig a gyorsan lüktető történelmi események s a torlódo tennivalók hatására, nem is igen foghatott. Az egykorú lapokat böngészve, Móra nyomán járva, mindvégig éreztem ezt a hiányt, de soha olyan erővel, olyan fájdalommal, mint ennek a cikknek olvasásakor. A »Hiszek az emberben« stílusának emelkedettsége, képeinek gazdagsága, kompozíciójának zártsága egyben felelet arra is, mivé lehetett volna Móra művészete a szabadság korában, 1919-ben, mivé lehetett volna egy más történelmi korban... Ez a kis publicisztikai remekmű önmagában nem pótolja a forradalom alatt meg nem született nagy műveket, de zálog és biznyság arra, hogy kedvezőbb körülmények között milyen magasra szárnyalhatott volna Móra tehetsége.

*

1919 elején fokozódik az osztályerők polarizációja. A kommunista párt tömegbefolyása — főleg a december 29-i, Rákosi Mátyás tartotta gyűlés óta — egyre növekszik. A szociáldemokraták és a burzsoá pártok félnek a proletariátus öntudatra ébredésétől, félnek attól, hogy ez a proletariátus, amely a Nagy Októberi Forradalom győzelmé óta egyre többször, egyre határozottabban követeli jogait, fegyvert fog a forradalom védelmére. (Félelmükben végül is Böhm hadügyminiszterhez fordulnak karhatalomért. Így érkezik meg Szeged városába a Neuberger különítmény.) A munkásosztály növekvő politikai súlyát mutatja, hogy a Nemzeti Tanács vezető szerepét egyre inkább a Munkástanács foglalja el.

Az osztályerők polarizációja, az ellentétek élesedése szintvallásra kényszerít minden személyt és fórumot. A »Szegedi Napló« — Móra Ferenc lapja — ebben a válságos időszakban mindinkább balra toldódik. Tonelli Sándor rosszállóan állapítja meg tanulmányában a lap ilyen irányú állásfoglalását, s hozzáteszi: »A vörös irányba való eltolódása már 1919 elejére esik«. Tonelli megállapítása persze erősen túloz. A Szegedi Napló 1919 eleji irányvonala távol állt attól, hogy kommunista legyen. Annyi azonban igaz, hogy a lap, nyilván Móra intencióinak megfelelően valamiféle hatalmi egyensúly, osztálybeke megteremtésére törekszik a burzsoázia és proletariátus között, s ennek a törekvésnek szolgálatában letér a korábbi függetlenségi, majd polgári radikális irányba toldott, de lényegében a burzsoázia osztályérdekei által meghatározott platformról. Bizonyítja ezt a I. 26-í »Levegőből szabott kabát« című szerkesztőségi vezércikk is, amelynek stílusáról Móra szerzőségére következtethetünk.

»Te polgár, aki négy évnél tovább túrtad a törvény rettenetes terrorát; aki tapsoltál a hóhérodnak amikor vágóhídra hajtottak, irgalmatlanabban, mint a barmot, aki megcsokoltad a vasvesszőt, amely véresre hasogatta hátadat, aki kötelességednek tartottad kényre kedvre odaadni magad az állam keselyű karmainak, amelyek beleidben vajakáltak és zsigereidet kitépték, te polgár, mért nevezed anarchiának, ha fölös tüzelődöt meg kell osztadnod azokkal, akik dideregnek és fölös födeledet azokkal, akiknek nincs födelük? Mért beszélsz fogsikorgatva a munkásról, aki most miniszter lett és törvényt hoz számodra, nem rosszabbat és nem olyan embertelent, amilyent te hoztál az ő számára, mikor te voltál az úr? Mért nem akarod végre megérteni, hogy a folyó megapadhat, de visszafelé nem folyik és polgári megmaradásodnak egyetlen lehetősége, hogy világnézeted megferjen a szocialista forradalommal.»

Jellemzőnek és érdekesnek érzem Mórának egy ebből az időszakból származó »Márol-holnapra« jegyzetét is, amelyben saját régi rovatának hagyományait folytatva, napi aktualitási javaslatát veti fel az olvasóknak, s az illetékeseknek. A régi Ferenc József-alap hovatartásáról van szó, mi történjék azzal a koronánként összegyűjtött jelentős összeggel, amelyet a város régebbi urai Ferenc József szobrára szántak. Móra javaslata: a Ferenc József-alapból — ha szükséges, állami hozzájárulással — állítsák fel Szegeden Dózsa György szobrát.

»A népszabadság eszményének különb hordozója Dózsa Györgynél egész historiánkban nem volt és a szabadságszoborhoz több olyan modell nem kínálkozik, mint ez a tüzes trónon ülő, halálra kintzett ember, akinek húsát királyok, hadvezérek, papi fejedelmek és egyéb cigánylegények csipdesik paragrafusok harapófogaival. Országos jelentőségű szobrot kell állítani az első proletár-forradalom hőségének és ezt Szegeden kell fölláttatni annak az Alföldnek szívében, amelyből Dózsa hadserege kikerült« — vallja cikkében Móra. (A Dózsa-szobor gondolata egyébként korábban Adynál nyert megfogalmazást: »La Barre — Dózsa György« című cikkében és Móra sem először ír róla.)

Március országszerte a forradalmi erők előretörésének hónapja. Szegeden a katonák és munkások III. 11-i tömeggyűlésén már kisebb, fegyveres összetűzésre is sor kerül. Udvardi János, a kommunista párt szegedi titkára, így fogalmazza meg a tömegek jelszavát: »... golyóra golyóval felelünk«. Három nap múlva, III. 14-én a kommunista erők nyomására teljes egészében a Munkástanács veszi kezébe Szegeden a hatalmat. Másnap, a színház március 15-i ünnepélyén Móra Ferenc az ünnepi szónok. Beszédét »A halhatatlan forradalom« címmel közli a Szegedi Napló. A beszédben Móra arról szól, hogyan kopott el a korábbi március 15-éken az 1848-as ünnep pátosza, hogyan vált a szabadság s a forradalom ünnepéből tradicionális üres szertartássá.

»Az úrnak, már akit a régi világban annak hívtak — nem kellett a március 15 — mert az úr cinikus volt és nevetett III. 15-én. Azt mondta, a parasztnak való. A parasztnak — és mindenki paraszt volt, aki nem volt úr — nem kellett március 15. — mert gyanakvó volt és hitelen és nem is lehetett más, mikor az urak éltették a szabadságot, egyenlőséget és testvériséget. Így lett a mindenki ünnepéből a senki ünnepe.«

De a régmúlt s közelmúlt idézésével Móra elsősorban a jelenhez szól. Kortársait, harcos társait inti, vigyázzanak arra, hogy az a forradalom, amely most győzelmeskedett, ne úgy maradjon az utódokra, mint egy szép litográfia, hanem mint élő valóság. »Nem elég csak az intézményeket megváltoztatni, ha nem tudjuk megváltoztatni az emberek lelkét — vallja — ezen múlik a forradalom sorsa«. Ha igaz is, féligazság Móra hitvallása. De a felvilágosodás nagy szellemein nevelkedett, a radikalizmus talajáról balra tartó értelmiségi — aki Móra volt — nem jutott el a forradalmi osztályharc reális törvényszerűségeinek megértéséhez. Móra, aki már korábban felismerte a forradalmi következetesség szükségességét, s arról beszélt, hogy a régi rendszerből való minden vératömlésztés gyilkosság, mert »a holttetem fertőzött vére a forradalom halála«, most a sokszorosán kiélezett helyzetben lebecsüli az ellenforradalmi erők szervezkedésének veszélyét. »Ma csak egy utópia van, az, hogy a múlt vissza fog térni« — mondja. Nem látta, hogy a forradalommal egy időben érlelődik a városban az ellenforradalom is.

A Munkástanács kezéből III. 22-én átkerül a hatalom a proletáriátus uralmi szerve, a direktórium kezébe. (Tagjai: Cibula Antal, Wallisch Kálmán, Udvardi János.) A győztes proletáriátus teljhatalma mindössze öt napig tart. Ennyi idő alatt természetesen csak a forradalmi feladatok egy hányadát végezhetette el, oldhatta meg a hatalomra jutott proletáriátus, mégis többet tett, mint a polgári forradalom egész uralkodása idején. A legközvetlenebb megoldásra váró feladat a város közellátásának, a lakosság szükségletei kielégítésének biztosítása volt. Az élelmiszerproblémák, amelyek a világháború kitörése óta egyre fokozódtak (a tényleges áru- és élelemhiány mellett nagy szerepe volt ebben a »belső ellenségnek«, az árdrágító, árurejtegető spekulánsoknak is), már a Nemzeti Tanács erőinek egy részét is leköltötték. De míg a Nemzeti Tanács Budapestről kért kétszáz hordó vaját, (hiába!) s Hódmezővásárhelyről igyekezett néhány száz sertést beszerezni, a hatalomra jutott proletáriátus a városon belüli tartalékok igénybevételével, élelmiszer és ruházat bejelentési kötelezettséggel, majd pedig rekvirálással igyekezett az ellátatlanok élelmezését megoldani. Hozzálatott a direktórium az égető lakáskérdés rendezéséhez is. Ugyanakkor, míg a lakosság elemi anyagi szükségleteinek biztosítása volt a legközvetlenebb cél, nem feledkeztek meg a forradalom népnevelő feladatairól sem, s a hatalom átvételét követő napokban már megjelent a sajtóban a direktórium felhívása »Szeged tanügyi munkásaihoz!«. Elég a Szegedi Vörös újság néhány számának áttekintése ahhoz, hogy meglássuk, mennyi minden történt öt nap alatt a városban. Már a proletárdiktatúra másnapján felhangzik a kommunisták figyelmeztető szava:

»Ha a proletárdiktatúra vér nélkül is győzhetett, s a burzsoázia az események forgatagában kábulatba is esett, nem kell azt hinni, hogy az ellenforradalom ismét nem kezd éledni és szervezkedni, különösen itt Szegeden, ahol két imperialista hadsereg van.«

Szükség volt a figyelmeztető szóra, a történelem igazolta; szükség volt a proletariátus osztályhadseregére, a március 25-én megalakult Szegedi Vörös Hadseregére is (ugyanaznap jelenik meg a proletárdiktatúra védelmében hozott statárium-rendelet is). A lap napról napra közli a Forradalmi Kormányzótanács rendeleteit: az alkalmazottak betegség és balesetbiztosítására, a címek eltörlésére, a házasságon kívül született gyermekek védelmére, a proletárgyerekek fürdésére vonatkozó intézkedések mellett a házak, üzemek és bankok szocializálását kimondó korszakalkotó jelentőségű rendeleteket. A forradalmi feladatok összességének végrehajtására kevés volt ez az öt nap. De arra, hogy Szeged proletariátusa, dolgozó népe megértse, kiktől várhatja sorsának jobbrafordulását, emberi életét, boldog jövőjét, — arra elég volt a proletárhatalom rövid, de hősi uralma.

26-án éjjel, a direktórium tagjainak — az időközben entente ellenőrzőkből megszállókká szaporodó francia karhatalmi erők nyomására — el kell hagyniok a várost. Ettől kezdve a proletariátus diktatúrája hanyatlóban. A munkásosztály formálisan még egy ideig hatalmon van ugyan, de a polgári direktórium már csak formájában a proletárhatalom szerve, tagjai már nem a proletariátus képviselői, hanem a polgárságé, személyükben ugyanazok. (Somogyi Szilveszter, Dettre János) akik a polgári forradalom idején uralkodtak. Ennek a testületnek életrehívása már voltaképpen az intervenciósook, s a velük szövetséges burzsoá erők taktikai fogása, az igazi népuralom kiürítésének kezdete.

Április elején, az intervenciósook hatalma odáig növekszik, hogy a várost elszakítják Tanácsmagyarország fővárosától, a vörös Budapesttől. Április 6-tól a tanácskormány rendeletei már nem jutnak el Szegedre. Az április 15-i választások nagy erőpróbája, a haladó képviselők, a kommunisták döntő győzelme — 41227 szavazatot kapott a Munkástanács! — már nem gátolja meg az ellenforradalmi erők restaurációját, s a megválasztott Munkástanács már meg sem kezdheti tevékenységét. Mikor Budapesten hatalma teljében új alapokra helyezi az országot a győztes proletariátus, Szegeden a szerb és francia fegyverek védelmében megkezdődik a régi rend konszolidációja.

A proletárdiktatúra formái azonban április elsején még látszólag érintetlenek. S Móra a proletárforradalom ügyét véli szobálni, mikor április elsejei, a Szegedi Naplóban névtelenül közölt vezércikkében (»Memento«) hitvallást tesz a diktatúra mellett.

»Proletárdiktatúránk első hetén túl vagyunk. Talán sohase volt a történelemben még diktatúra, amely ilyen megalkuvástalanul kemény és mégis ilyen istenesen emberséges lett volna... A diadalmas proletariátus nemcsak fenyeget, hanem ígér is: irgalmatlan halált annak, aki moccanni mer az új világrend ellen, emberi megélhetést mindenkinek, aki beéri azzal, amit a maga becsületes munkájával kereset, a más verejtékezése nélkül. A proletariátus nem vére szomjas, hanem boldogságra s abból mindenkinek juttat annyit, amennyi megilleti«.

Nem lehetnek sokan, akiknek van oka a diktatúra ellen fordulni, alattomos tört közzö-rülni. Ezek okulására hozza fel Móra az 1793-ban az ellenforradalom zászlóját kitűző s ezzel önmagát elpusztító Lyon példáját:

»A párisi forradalmat megtapsolták a lyoni polgárok, ha csak mérsékeltlen és helyes (feltételezhetően sajtóhiba, értsd is!) — le a naplopó monarchiával, le az arisztokráciával — legalább nem kell velük osztózni a gazdaságban és hatalomban. Éljen a köztársaság, amely a felettünk álló zsarnokságot elsöpörte...« Attól a naptól, amelyen a köztársaság a vagyonhoz nyúlt, Lyon-nak nem kellett többé a köztársaság, Lyon ellenforradalmár lett... Lehet-e képzelní olyan örültet és gonosztevőt, aki Szegedből magyar Lyont akarna csinálni?»

A cikk megjelenését követő hetekben Móra még aktív részt vállal a város szellemi életének vezetésében. Ő szervezi a munkáshangversenyek irodalmi nevelő programját, április 8-án a munkáshangversenyen H. G. Wells könyveiről tart előadást s a Szegedi Vörös Újság április 16-i száma meleg szeretettel fogadja a második munkáshangversenyen Mórus Tamás Utópiájáról tartott előadását. (Ugyanekkor kapcsolódik be az egyházi és magánkézben levő múkincsek köztulajdonbavételét előkészítő leltározási munkába is Csányi Mátyás és Juhász Gyula oldalán.

De a proletárdiktatúra formáinak érintetlenül hagyása sem tart már soká. (Ld. a Szegedi Vörös Újság április 15-i számát): Az ellenforradalmi erők hatalomrajutása egyre inkább a forradalom résztvevőivel való leszámolást is jelenti. Móra Ferenc rövidesen a támadások keresztüztübe kerül, a városban lépten-nyomon azt hangoztatták, »ő adta el a hazát«, s személyes biztonsága is veszélyben forgott. S május elején mindez odáig erősödött, hogy meg kellett válnia a Szegedi Napló főszerkesztői székétől. Erről ad számot V. 8-án »Személyes kérdésben« című utolsó vezércikke. Ebben a cikkben Móra ismét a francia forradalom példáját, a girondisták sorsát idézi, s önmaga sorsát a »középutasok« végzetével magyarázza. »Nekem a forradalmak nem hoztak, csak vittek« — menti magát, — sem karrierre, sem néprtribuni pozícióra nem áhítozott. De »vétékét« amivel vádolják — ti. hogy figyelmeztette a polgárságot: örült-ség és gonoszság lenne Lyon sorsára juttatni a várost — emelt fővel vállalja most is. Önmagát idézve ismét, félreérthetetlenül leszögezi, milyen elvek, célok vezették politikai állásfoglalásaiban a diktatúra idején:

»Rettenetesen vétkezik mindenki, aki provokatív politikát csinál és Szegedet csak az mentheti meg, ha akadnak okos és józan polgárai, akik keresik az őszinte megegyezést az okos és józan munkássággal és nem akarják Dózsa György trónjába ültetni a proletariátust. Mert győzelmet aratni má könnyű, de senki sem bírja a győzelmet megtartani, ha nem osztozik rajta a legyőzötttel.«

És ez a lényegében osztálybékét hirdető tanács most, a forradalom leverése után más akusztikát kapott. A forradalom, a proletariátus győzelme idején megalkuvásra, osztálykompromisszumra intette volna a munkásosztályt, s objektíve szembeszegülést jelentett a proletariátus hegemoniájával. Májusban, »Személyes kérdésben« írott cikke megjelenésekor, a szegedi ellenforradalmi konszolidáció korszakában, ez a hitvallás: figyelmeztetés az ellenforradalmi terrorra készülő dszentri és burzsoá rétegnek. Rendre, emberségre int — mintha előre sejtette, látta volna Siófok és Orgovány »vitézeinek« barbár dühét — de nem elvont, keresztényi, humanista érvekkel, hanem az erőviszonyok felmérésével, azzal a ki nem mondott gondolattal: »Úgy vigyázzatok, ismét pusztíthat e láng rajtatok«.

Másnap már Móra Ferenc nevének fémjelzése nélkül jelenik meg a Szegedi Napló. Búcsúlevelében, amelyet a Napló V. 9-i száma közöl, Móra csendes rezignációval jelenti be távozását a kiadó Engel Lajosnak. »Kenyerünk beles felét visszaadom, most már csak azon élünk, amin kezdtek: a haján, noha fogaink már nem olyan fiatalok, mint hajdanán...«

Két nappal később még felhangzik egy utolsó akkord a búcsúszóhoz. A harcos- és költőtárs, Juhász Gyula búcsúztatja barátját. »Terzinák Móra Ferencnek« című költeményében.

*»Te is az ódon könyvtárnak zugába
Bujtál, ha künn a tavasz csókja égett.
És este irtál, sokat és hiába.*

*Mert álomerdők erdeje mi végett
Ha meghúzódni sem tudsz benne végül
És újság rongya lett minden mi élet?*

*Mi marad itt meg végső menedékül
Az élet elfáradt Robinsonának
Ha a vihartól minden álma szétül?*

— Egy jó szivar tán, s egy szép, büszke bánat?»

(Megjelent a Szegedi Napló május 13-i számában)

Ha a mesében »három nap egy esztendő«, történelmünkben ez a néhány hónap — a forradalmak rövid viharos időszaka — évtizedek tapasztalatát, tanulságát sűrítette. Móra Ferenc életében, tevékenységében, szemléletének alakulásában is döntő volt az itt vázolt félesztendő, októbertől májusig. Magával hozott plebejus demokratizmusa, a 48-as hagyományokból táplálkozó radikális ellenzékiése ekkor érett meg, ekkor jutott el — a polgári forradalom sokban lelkesítő, de híveinek opportunizmusa, burzsoá önzése miatt végső soron kiábrándító tapasztalatai alapján — a proletárforradalom igenléséhez. Rövid, de dicsőséges volt a szegedi proletariátus hatalma, s Móra számára is egy életre való tanulságot adott.

A magyar proletárdiktatúra utolsó napjaiban, mikor a francia megszállás alatt szenvedő Szegeden már egymást váltják az ellenforradalmi kormányok, és a munkásság erőfeszítései a proletárdiktatúra visszaállítására egyre reménytelenebbnek tűnnek, Móra Ferenc még egyszer hangot ad a proletariátussal való együttérzésének. Ebben az időben — a verset közlő József Farkas feltételezése szerint 1919. júl. 29-én — írta Móra »Petőfi a mienk« című költeményét. (ITK, 1954. 2.) Ebben a versben Móra hangsúlyozottan »csillagokig érő proletárnak« nevezi a költőt, magáénak, — magunkénak — vallja a patópálokat és kövér papokat ostorozó gúnyját, zsarnokgyűlölő dacát, királyölő villámát és a világszabadságról énekelt dalát, s hatalmas patétikus erővel köti Petőfi nevéhez, sorsához a jelen megpróbáltatásait, a halálra ítélt forradalom híveinek keserűségét, és mindent legyőző bizalmát:

*»S bárhogy kapkod feléd az úri cenk:
Te a mienk vagy, egyedül a mienk!
Mienk, kik Dózsa népei vagyunk:
Pecsét a szánkra, láncban a karunk,*

*Trónunk izzó parázsba ültetik,
Húsunk hóhérlegények csípdesik,
A homlokunkon tüzes korona —
De azért rabok nem leszünk soha«.*

Az ellenforradalmi erők felülkerekedése a kezdeti inzultusok után is állandó rettegésben tartotta Mórát. Állandóan feje felett lebegett a *destruktivitás* vádja, amellyel alkalomadtán minden rendű és rangú ellensége kiszoríthatta volna az irodalom, a közelet színteréről. Volt más kérdésben is hírlapi polémiája és nemzetgyalázási pere, de támadói sohasem felejtették el, hogy főbűne: a forradalmakban való részvétele. Maga is utal Kelemen Bélára — akinek művéről már korábban szoltunk —, hogy tőle megtudhatják majd a szegyenkező dédunokák, milyen országpszittó ősiük volt. Kelemen Béla, szegedi főispán korábban, még az ellenforradalmi erők szervezkedésekor kijelöli, milyen büntetést szán Mórának. Javaslatá szerint a proletárdiktatúrában kompromittált kommunistákat ki kell telepíteni Amerikába, s ott egy önálló magyar kolóniában kipróbálhatják rendszerüket. A kommunista kolónia kultuszminiszterének Kelemen Béla Móra Ferencet ajánlja. De mivel terve csak papíron maradt, Mórának itthon kellett Canossát járni a forradalom alatt elkövetettekért.

A Canossa-járás első állomása — még 1919-ben — a Dugonics Társaságban lezajlott igazolási eljárással kapcsolatos. Nemrégiben a Délmagyarország hasábjain vita folyt arról, vajon a kényszer, vagy az öngazolás vágya, Móra és Juhász »kompromittált« alakjának mentési kísérlete, vagy az ellenforradalomhoz való lecsatlakozás szándéka vezette a Társaságot az igazolási eljárás megindításakor. (Lásd: Péter László: József Attila Szegeden 'Egyetemi Könyvtár kiadványa' című dolgozatának vitája, Délmagyarország 1955. aug.—szept.) Nyilvánvalóan a meglehetősen heterogén összetételű Társaság tagjainak subjektív szándéka az akció megindításakor különböző volt. Annyi azonban kétségtelen, hogy Nagy Zoltán társasági tag, törvényszéki bírónak az igazolási eljárás megindítására vonatkozó 1919. szeptember 5-én benyújtott javaslatát még ugyanazon hó 16-án vitára bocsátják. A javaslat szerint a Társaságnak ki kell zárni sorából mindazokat, akik 1918—19-ben »vették a magyar nemzeti irodalom követelte nemzethűség ellen«. Az indítvány nem talál egyértelmű helyeslésre. Móra Ferenc a Dugonics Társaság irattárában fellelhető jegyzőkönyv tanúsága szerint azzal érvel, hogy irodalmi társaságot csak művészeti és nem politikai kérdések érdekelnek. Dosztojevszkij is kommunista volt, Reclus meg anarchista, mégis világító elméi az emberiségnek, s nevük szent mindenütt, ahol irodalom és tudomány van.

A társaság liberálisabban gondolkodó elemeinek tiltakozása azonban csak elődázhatta, meg nem akadályozhatta az igazoló eljárás megindulását. 1920 elején Hamar István elnökletével Cserzy Mihály és Palotás Fausztin elnökletével alakul meg az igazoló bizottság. Kizárásra összesen két tagot ajánlanak: Bródy Mihályt és Szalai Jánost. Az igazoló bizottságok humanizmusával kapcsolatosan jogos gúnyjal jegyzi meg Juhász Gyula: »Sokratest, a pedagógia atyját tudvalevőleg három tekintélyes polgár azzal vádolta, hogy korrumpálja az ifjúságot és új téveszméket hirdet. El is ítélték és ő fenéig itta a bürokpoharat. De akkor pogányok voltak, mi mai keresztények humanusabbak vagyunk és az igazoló bizottság legrosszabb esetben a kényerét venné el, de nem adna neki bürokpoharat.« (Aforizmák a destruktíciókról, Szegedi Napló 1921. május 8.)

A sokszorosított kérdőívek tanúsága szerint Mórát, bár részt vett a köztulajdonba vett műkincsek nyilvántartásbavételében, és sokan »veszedelmes kommunistának tartották« mégis igazolják, mert a diktatúra alatt már nem ő szerkesztette a Szegedi Naplót és mert az újságíróknak a szociáldemokrata pártba való kötelező beléptetését, Szalai Jánossal ellentétben, nem helyeselte. Az igazolás körüli hajsza és huzavona bár Móra számára viszonylag simán folyt le, mégis megérteti, hogy később, a Tabódi—Detre per 1921 augusztusi tárgyalásán Móra már maga is szépití, fehéríti szerepét, anélkül azonban — és ez a legfontosabb — hogy a vádlottakra egyetlen terhelő adatot, érvet mondott volna. Jellemző, hogy nemcsak az igazoló eljárás hónapjaiban, sőt nem is csak a huszas évek elején folyt ez a hajsza. Még 1935-ben — tizenhat esztendővel a proletárdiktatúra, egy esztendővel Móra halála után — is akadnak, akiknek mindenáron belé akad a tolluk. A »Társadalmunk« című lap vitacikkéből (»Izléstelen támadás a halott Móra Ferenc ellen«, 1935. III. 8.) szerezem tudomást arról, hogy Méhely Lajos »A cél« című lapjában szembefordul mindazokkal (ezúttal elsősorban Szinnyi Ferencel), akik Mórát elismerő szóval merészlik méltatni. »A jeles elbeszélő, a »Jegkedvesebb magyar causeur« nagyon is botránnyosan csicsergett a kommunista lázadás borzalmas napjaiban, mert akaratnélküli bábává lett a háború vízvíztartától elalélt nemzet nyakára ült haramiáknak« — figyelmezteti Méhely professzor Móra rajongóit. — »Ami a Móra Ferenc ünneplése körül folyik, az részben csak naivság, feledékenység vagy jóhiszeműség, de másfelől tudatos félrevezetés... A nagylelkű megbocsátás kétségkívül az emberi lélek legnemesebb virága, azonban vannak bűnök, amelyeket sohasem lehet megbocsátani, amelyek elkövetőinek homlokára kitörülhetetlenül rásütik a Kain-bélyeget és amelyek mindenkorra kiközösítik az illetőt a hazafias társadalomból.«

Ha az ilyen és hasonló minősíthetetlen hangú támadásokra s az egész hónapok alatt megfordult atmoszférára gondolunk, könnyebb megérteni azt, milyen kiábrándulás kényszerítette Mórát esztendők múltán saját forradalmi tevékenységének gúnyolására, jelentőségé-

nek elbagatellizálására. Keserű, kicsit cinikus legyintés kíséri szavát a további évek alatt, ha a forradalomról ír. Akár az »Ének a búzamezőkről« idevágó jeleneteit, akár a »Daru utcától a Móra Ferenc utcáig« forradalmi időket tárgyaló fejezeteit idézzük, mindenütt ugyanezt a kicsit mentegetődző, egészében kiábrándult, fanyar hangot találjuk. Ebből csak néha, nagyritkán csendül fel annak a reménye, hogy egyszer, talán nem is olyan sokára, be kell majd váltani az egyszerű embereknek a régi, féltve őrzött kossuthi reményeit, amelyekre 1919-nek már nem jutott ideje . . .

A forradalmak korát azonban sohasem tagadta meg. Vállalta mégis, ha keserűen, ha megtépázottan is — elsősorban azzal, hogy a legnehezebb órákban, hetekben, esztendőekben is volt ereje ahhoz, hogy szembeforduljon az ellenforradalommal. Ehhez az egyik erőforrás Móra Ferenc 1918–19-es forradalmi tevékenysége volt.